

**Зотова І.В.**

## **Формування мовленнєвого спілкування у різновіковому дитячому колективі в умовах сучасного дошкільного навчального закладу**

*Зотова Ірина Василівна кандидат педагогічних наук, старший викладач, кафедри дошкільної освіти  
Республіканський вищий навчальний заклад «Кримський інженерно-педагогічний університет»  
м. Сімферополь, Крим*

**Анотація.** У статті розкрито специфіку мовленнєвого спілкування дошкільників у різновіковому дитячому колективі, описано експериментальну модель формування мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі з етапами, визначено тенденції та послідовні стадії формування мовленнєвого спілкування, розкрито педагогічні умови сформованості мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі. Автором описано структурні компоненти мовленнєвого спілкування, визначено критерії з показниками сформованості мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі, подана характеристика загальних рівнів сформованості мовленнєвого спілкування. Розкрито поняття "мовленнєве спілкування", "різновікова група", "дитячий колектив", "мовленнєве спілкування дошкільників у різновіковому дитячому колективі". Представлено модель і експериментальну методичку організації формування мовленнєвого спілкування дошкільників у різновіковому дитячому колективі.

**Ключові слова.** мовленнєве спілкування дошкільників у різновіковому дитячому колективі, рівнів сформованості мовленнєвого спілкування, модель формування мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі

Модернізація системи дошкільної освіти, напрями якої визначено в Законі України «Про дошкільну освіту», спрямована на виховання дитини як особистості, здатної орієнтуватися в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовленої до життя та праці в суспільстві. Мовленнєве спілкування є одним із перших видів діяльності, яким дитина оволодіває в онтогенезі; воно є універсальною умовою розвитку особистості в період дошкільного дитинства. У процесі різнопланового і різновікового спілкування дитина пізнає природний, предметний і соціальний світ, що її оточує, в його цілісності і різноманітності; формує і розкриває свій власний внутрішній світ, свій образ «Я»; засвоює і створює культурні цінності, виступає при цьому активним суб'єктом взаємодії. Мовленнєвий розвиток дитини є головним інструментом, за допомогою якого вона встановлює контакт із довкіллям і завдяки якому відбувається соціалізація дитини.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що проблема взаємодії дітей один з одним досліджувалася в таких напрямках: концепція комунікативної діяльності дошкільників, комунікативно-мовленнєве спілкування дітей, взаємодія вихователя і дітей. Науковці наголошують на тісному зв'язку спілкування з різними видами діяльності і загальною життєдіяльністю дитини. За даними досліджень, упродовж дошкільного віку потреба у спілкуванні з однолітками збільшується і до старшого дошкільного віку саме як партнеру віддається перевага.

Учені розглядають різновікові групи дошкільного навчального закладу як оптимальну модель середовища дитячого розвитку і зазначають, що різновіковий склад групи створює позитивні умови для розвитку і соціалізації як старших, так і молодших дітей. Прагнення до взаємного обміну знаннями, вміннями і навичками стимулює процес взаємодії і спілкування. Проблема розвитку мовлення дітей і мовленнєвого спілкування досліджувалася такими вченими, як А. Богуш [1], Н. Гавриш [2] та ін. Водночас наукові дослідження в означеному напрямку відсутні.

Проблема спілкування виступає предметом інтенсивних теоретичних та експериментальних досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених, а саме: філософів, психологів, педагогів, психолінгвістів, психотерапевтів. Учені зазначають, що вивчення проблем спілкування ускладнюється різними трактуван-

нями як самого поняття "спілкування", так і знаходженням його місця в ієрархії інших соціально-психологічних феноменів, таких як взаємодія, сприймання, взаємовідносини, комунікація тощо. Науковці розглядають спілкування як безпосередній міжособистісний контакт, під час якого відбувається обмін індивідуально-особистісним змістом, зумовлений потребою людини у спілкуванні і комунікації. Зауважимо, що в науці спостерігаються різні підходи до співвідношення понять "спілкування" і "комунікація". Представники першого (А. Брудний [3], В. Соковнін [4] та ін.) ототожнюють поняття "спілкування" і "комунікація", тобто розглядають їх як єдиний акт спілкування, а саме: передавання інформації засобами мови, мовленнєве повідомлення. Представники іншого підходу (І. Зимня [5], О. Леонтьєв [6] та ін.) чітко розмежовують означені поняття. За словами О. Леонтьєва, центральним ядром спілкування є не "передавання інформації", а взаємодія з іншими людьми як внутрішній механізм життя колективу, обмін думками, формування настанови, засвоєння суспільно-історичного досвіду. За М. Каганом [7], спілкування носить практичний і духовний характер, тоді як комунікація є суто інформаційним процесом; спілкування є міжсуб'єктною взаємодією, структура якого здебільшого є діалогічною, тоді комунікація – це інформаційний зв'язок суб'єкта з тим чи тим об'єктом.

У психології феномен "спілкування" розглядається як один із видів інтерактивної людської діяльності, що супроводжує інші провідні діяльності людини впродовж її життєвого циклу (ігрову, навчальну, трудову), якому властиві всі характеристики діяльності, зокрема структура, цілісність, цілеспрямованість. Механізм оволодіння мовленням є тотожним механізмом оволодіння будь-якою діяльністю. Оскільки оволодіти будь-якою діяльністю можна тільки в процесі практики, то й оволодіння мовленням можливе тільки в процесі спілкування.

Оскільки спілкування дітей з дорослими, та з іншими дітьми є діяльністю, то воно здійснюється через дії, що в поєднанні утворюють засоби спілкування (комунікативні одиниці), за допомогою яких індивід спілкується з довколишніми. Науковцями виокремлено три категорії засобів спілкування, що виявляються в дитячому віці: експресивно-мімічні (погляд, міміка,

виразні рухи рук і тіла, виразні вокалізації), предметно-дієві (локомоторні й предметні рухи; пози, що використовуються з метою спілкування; зближення, віддалення, вручення предметів, протягування дорослому інших речей; притягування й відштовхування від себе дорослого; пози, які виражають протест, бажання уникнути контактів із дорослими або прагнення наблизитися до нього), мовленнєві (висловлювання, запитання, відповіді, репліки).

М. Лісіною [8] розроблено теорію спілкування дітей раннього й дошкільного віку, відповідно до якої спілкування розглядається як специфічний вид дитячої діяльності, що має особливе значення й не зводиться до інших життєвих потреб дитини. Потреба у спілкуванні не є вродженою, вона виникає, формується і функціонує в процесі безпосередньої взаємодії дитини з дорослими, які її оточують. М. Лісіною було виокремлено чотири критерії, одночасна наявність яких свідчить про те, що в дитини сформована потреба у спілкуванні: увага й інтерес дитини до дорослого (засвідчує спрямованість дитини на пізнання дорослого і той факт, що дорослий стає об'єктом особливої активності дитини); емоційні вияви дитини, адресовані дорослому (в них розкривається оцінка дорослого дитиною, яка виражається у її ставленні до нього і знаннях про нього); ініціативні дії дитини (спрямовані на те, щоб привернути увагу дорослого, виявити себе перед ним, виникає прагнення дитини оцінити свої можливості шляхом реакції дорослого на її дії); чутливість дитини до ставлення дорослого (виявляється сприйняття нею тієї оцінки, яку дає їй дорослий).

М. Лісіна [8] виокремила чотири форми спілкування дошкільників: ситуативно-особистісна (1-й місяць); ситуативно-ділова (6 місяців); позаситуативно-пізнавальна (3-4 роки); позаситуативно-особистісна (5-6 років).

Аналіз досліджень М. Лісіної [8] засвідчив, що спілкування з однолітками містить істотні особливості: різноманітність комунікативних дій, надзвичайно яскрава емоційна насиченість, нестандартність і нерегламентованість, перевага ініціативних дій над реактивними. Упродовж дошкільного віку спілкування дітей із однолітками істотно змінюється за всіма параметрами: зміст потреби, мотиви і засоби спілкування.

Наприкінці 60-х – початку 70-х років у теорії методики навчання мов виокремився новий комунікативно-прагматичний підхід, відповідно до якого мовна система розглядалась у тісному взаємозв'язку з умовами її використання, функціонування, освоєння і тими змінами, що відбуваються у процесі спілкування. У науковий обіг увійшли такі нові дефініції, як мовленнєве спілкування, комунікативна компетенція. Сучасне трактування мовленнєвого спілкування здійснюється у контексті теорії мовленнєвої діяльності і розуміється вченими як специфічна форма взаємодії людей у процесі їхньої пізнавально-трудової діяльності, що складається із комунікативних актів, у яких беруть участь комуніканти (різні люди), які породжують і відтворюють висловлювання (тексти) та їх інтерпретують.

М. Лісіна [8] зазначає, що в дітей дошкільного віку існують паралельно дві сфери мовленнєвого спілкування: а) спілкування з дорослими (педагоги, члени

сім'ї, знайомі і незнайомі люди); б) спілкування з дітьми (однолітками, меншими за віком, старшими за віком дошкільниками та дітьми шкільного віку як знайомими, так і незнайомими). В усіх означених ситуаціях характер мовленнєвого спілкування буде різним.

Нами було визначено сутність досліджуваного поняття "мовленнєве спілкування дошкільників у різновіковому дитячому колективі", під яким розуміємо специфічну форму мовленнєвої взаємодії різновікових мовців (комуніканти) у різних ситуаціях спілкування: "педагог – діти", "діти молодшого дошкільного віку – діти старшого дошкільного віку", "діти молодшого, середнього і старшого дошкільного віку", об'єднані дитячим колективом (різновіковою групою), які породжують і відтворюють різні висловлювання (тексти) як у спонтанному, так і стимульованому мовленні та відповідно їх інтерпретують.

Потреба в мовленнєвому спілкуванні розвивається упродовж усього періоду дошкільного віку. Успіх взаєморозуміння у мовленнєвому спілкуванні залежить від того, наскільки сформовані в дітей комунікативно-мовленнєві здібності, мовна, мовленнєва та комунікативна компетенції.

Мовна компетенція – це засвоєння та усвідомлення мовних норм, які історично склались у фонетиці, лексиці, граматиці, орфоєпії, семантиці, стилістиці, та адекватне їх застосування в будь-якій людській діяльності у процесі використання певної мови. Під мовленнєвою компетенцією учені (А. Богуш) розуміють уміння адекватно й доречно практично користуватися мовою у конкретних ситуаціях (висловлювати свою думку, бажання, наміри, прохання тощо), застосовувати для цього як мовні, так і немовні (міміка, жести, рухи) й інтонаційні засоби виразності мовлення.

Результатом сформованості як мовної, так і мовленнєвої компетенцій є комунікативна компетенція, під якою розуміють комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування у конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватись у ситуації спілкування, ініціативність спілкування (А. Богуш). Успіх мовленнєвого спілкування дітей дошкільного віку залежить від сформованості комунікативної компетентності, тобто рівня навчання дошкільників взаємодії з довколишніми і членами дитячого колективу.

Проблема дитячого колективу і взаємовідносин дітей у групі досліджувалась у різних напрямках: колектив як засіб виховання дітей і підлітків, взаємодія особистості й колективу, сутність і зміст колективних взаємовідносин. Учені дійшли висновку, що в дошкільному закладі у процесі колективної діяльності і спілкування діти засвоюють певні норми взаємовідносин з однолітками, в них формуються способи поведінки, що поступово закріплюються як більш чи менш стійкі моральні якості особистості.

Суб'єктом освітнього процесу різновікової групи виступає група дітей різного віку з різними віковими, індивідуально-психологічними особливостями й потребами. Прагнення до взаємного обміну знаннями, вміннями й навичками дозволяє стимулювати процес взаємодії і спілкування. Педагогічно організоване спілкування дітей молодшого віку з дітьми старшого дошкільного віку забезпечує більш успішний розви-

ток їхнього мовлення, ніж в одновіковому колективі, завдяки більш активному використанню у виховних цілях схильностей до наслідування.

Під різновіковою групою дошкільного навчального закладу розуміємо спільність дітей, які вирізняються паспортним віком, рівнем фізичного, соціального й мовленнєвого розвитку, об'єднаних спільною діяльністю, системою взаємодій і взаємовпливів основних структурних компонентів (предметно-просторового, навчально-виховного й соціального), що створюють зону реалізації потенційних можливостей різновікових суб'єктів. Зауважимо, що міжвікова мовленнєва взаємодія в різновіковій групі не виникає сама по собі, для ефективного спілкування різновікових мовців потрібна провідна роль педагога, який би спрямовував не тільки мовленнєве спілкування, а й мовленнєве взаємонавчання.

Взаємонавчання у різновіковій групі – організований (чи стихійний, спонтанний) процес взаємодії і спілкування дітей різного віку, які перебувають на різних рівнях розвитку. Суть процесу взаємонавчання полягає в обміні знаннями, практичними мовленнєвими навичками, соціальним досвідом спілкування, їх закріплення і набуття нових.

На пошуково-розвідувальному етапі експерименту вивчався стан мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі. З цією метою було проведено анкетування вихователів, аналіз планів навчально-виховної роботи в різновікових групах дошкільних навчальних закладах, аналіз занять з розвитку мовлення і художньо-мовленнєвої діяльності та варіативних програм навчання і виховання дітей дошкільного віку. За результатами анкетування було виявлено позитивне ставлення вихователів до взаємодії дітей у різновіковій групі, хоча вони здебільшого передбачають працювати в одновіковій групі. Виявилося, що на практиці більшість старших груп у дошкільних навчальних закладах реально є різновіковими групами, оскільки об'єднують дітей різного віку, але ніхто з педагогів не вважають їх різновіковими групами. У процесі аналізу занять вихователів спостерігалася тенденція чіткого розподілу освітнього процесу на дві складові – навчання на заняттях і керівництво діяльністю дітей у повсякденному спілкуванні. Здебільшого вихователі орієнтувалися на якийсь один конкретний вік: навчання здійснювалося суворо за підгрупами, де методи і програмовий зміст занять визначаються відповідно до віку дітей.

Започатковуючи констатувальний етап дослідження, насамперед було визначено критерії і показники сформованості мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі, а саме: 1) інформаційно-комунікативний із показниками: мовленнєва

активність, ініціативність, інтенсивність спілкування (частотність контактів), ступінь розвитку зв'язного мовлення; 2) *емоційно-комунікативний* із показниками: мотивація спілкування, сприйняття партнерами один одного, стиль спілкування (передавання емоцій), взаєморозуміння один одного; 3) *рефлексивно-комунікативний* із показниками: самооцінка партнерами один одного, самооцінка спілкування з партнером, самовираження партнерів по спілкуванню.

До кожного критерію й показника було дібрано спеціальні завдання-ситуації й діагностувальні. За результатами виконання дітьми завдань було визначено ступені розвитку спілкування за кожним критерієм. Відповідно, до кожного показника, за середньоарифметичними розрахунками, було виокремлено рівні сформованості мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі: достатній, середній і низький.

На формувальному етапі дослідження було розроблено експериментальну модель формування мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі, що обіймала три етапи: репродуктивно-діяльнісний, комунікативно-діяльнісний, рефлексивно-оцінний. Метою першого – репродуктивно-діяльнісного етапу було формування позитивних взаємовідносин між дітьми різновікового колективу. Видами роботи на цьому етапі виступили: ігри, мовленнєві і комунікативні ситуації, заняття з розвитку мовлення і художньої літератури, словесні доручення. Другий – комунікативно-діяльнісний етап був спрямований на формування мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі. На третьому – рефлексивно-оцінному етапі максимально активізувалося мовленнєве спілкування дошкільників різного віку між собою.

Порівняльні кількісні дані сформованості рівнів мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі на констатувальному і прикінцевому етапах свідчать, що в експериментальній групі відбулися позитивні зміни в рівнях сформованості мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі. Так, якщо на констатувальному етапі на достатньому рівні було виявлено по 15,3% дітей в обох групах, то на прикінцевому етапі цього рівня досягли 30,7% дітей ( у КГ – 18,1%), на середньому рівні виявлено 46,8% дітей (було 32,2%), у КГ – 35,8% (було 32,4%) і на низькому рівні перебувало ще 22,5% дітей ЕГ (було 52,5%) і 46,1% – КГ (було 52,3%).

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні взаємодії дітей дошкільного і молодшого шкільного віку в процесі художньо-мовленнєвої діяльності в комплексі "ДНЗ – початкова школа".

#### ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Богуш А.М. Дошкільна лінгводидактика. Теорія і практика / А.М. Богуш. – Запоріжжя : Просвіта, 2000. – 200 с.  
*Bogush A.M. Doshkilsna linsgovodidaktika. Teoriya i praktika [Preschool linguodidactics. Theory and practice] / A. M. Bogush. – Zaporizhzhya : Prosvista, 2000. – 200 s.*
2. Гавриш Н.В. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят / Н.В. Гавриш. – К. : Либідь, 2006. – 197 с.  
*Gavrish N.V. Rozvitok zv'yaznogo movlennya doshkilnyat [The development of the coherent broadcasting of under-fives] / N.V. Gavrish. – K. : Libid, 2006. – 197 s.*
3. Брудный А.А. Понимание и общение / А.А. Брудный. – М. :Знание, 1989. – 64 с.  
*Brudnyiy A.A. Ponimanie i obschenie [The understanding and communication] / A.A. Brudnyiy. – M. :Znaniye, 1989. – 64 s.*
4. Соковнин В.М. О природе человеческого общения : Опыт философского анализа / В.М. Соковнин. – Фрунзе: Мектеп, 1974. – 146 с.  
*Sokovnin V.M. O prirode chelovecheskogo obscheniya [About nature of human intercourse : Experience of philosophical analysis] : Opyit filosofskogo analiza / V.M. Sokovnin. – Frunze:*

Мектеп, 1974. – 146 с.

5. Зимняя А.А. Вербальное общение в общественно- коммуникативной деятельности / А.А. Зимняя // Мышление и общение : Матер. всесоюз. симп. Алма-Ата : Мектеп, 1973. – С. 217-220.

Zimnyaya A.A. Verbalnoe obschenie v obschestvenno- kommunikativnoy deyatelnosti [Verbal intercourse in social and communicative activity] / A.A. Zimnyaya // Myishlenie i obschenie : Mater. vsesoyuz. simp. Alma-Ata : Mektep, 1973. – S. 217-220.

6. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность / А.А. Леонтьев. – М. : Изд-во МГУ, 1991. – 211 с.

Leontev A.A. Yazyk, rech, rechevaya deyatelnost [Language,

speech, vocal activity] / A.A. Leontev. – М. : Izd-vo MGU, 1991. – 211 s.

7. Каган М.С. Мир общения : проблема межсубъектных отношений / М.С. Каган. – М. : Политиздат, 1988. – 319 с.

Kagan M.S. Mir obscheniya : problema mezhsob'ektnykh otnosheniy [The world of intercourse : problem of intersubject relations] / M.S. Kagan. – М. : Politizdat, 1988. – 319 s.

8. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения / И.М. Лисина. – М. : Педагогика, 1986. – 143 с.

Lisina M.I. Problemy ontogeneza obscheniya [The Problems of ontogenesis of intercourse] / I.M. Lisina. – М. : Pedagogika, 1986. – 143 s.

#### **Zotova I.V. Forming of vocal intercourse in a different age of child's collective in the conditions of modern preschool educational establishment**

**Abstract.** The specific of vocal intercourse of under-fives is exposed in different age child's collective, essence of the probed concept "Vocal intercourse of under-fives in different age child's collective", which is interpreted as a specific form of vocal co-operation of different age subjects (communicator) is in the different situations of intercourse, is marked: "teacher – children", "children of junior preschool age – children of senior preschool age", "children of junior, middle and senior preschool age", incorporated child's collective (by a different age group), which generate and reproduce various utterances (texts) both in spontaneous and in stimulated speech and they are accordingly interpreted. The followings criteria were selected with the indexes of formed of vocal intercourse: 1) informative-communicative with indexes: vocal activity, imitativeness, intensity of intercourse (frequency of contacts), degree of development of coherent speech; 2) emotional-communicative with indexes: motivation of intercourse, perception by the partners of each other, style of intercourse (transmission of emotions), mutual understanding of each other; 3) reflection-communicative with indexes: by the intervaluation partners of each other, self-appraisal of socializing with a partner, self-expression of partners on intercourse. It was developed and described experimental model of forming of vocal intercourse of under-fives in a different age child's collective, which engulfed three stages: reproductive and action approach, communication and action approach, reflection-evaluation. The purpose of the first is the reproductive and action approach stage there was forming of positive mutual relations between the children of a different age collective, second is communication and action approach stage which was directed on forming of vocal intercourse of under-fives in a different age child's collective, on the third is reflection-evaluation stage vocal intercourse of under-fives of a different age maximally activated with each other. Tendencies are marked and the successive stages of forming of vocal intercourse are selected, the pedagogical terms of formed of vocal intercourse of under-fives are exposed in a different age child's collective. The structural component of vocal intercourse is described, description of general levels of formed of vocal intercourse is given. Essence of concepts "Vocal intercourse", "a different age group", "child's collective", "vocal intercourse of children in a different age child's collective" is exposed. A model and experimental method of organization of forming of vocal intercourse of children is presented in a different age child's collective.

**Keywords:** *vocal intercourse of children in a different age child's collective, levels of formed of vocal intercourse of under-fives, model of forming of vocal intercourse of children in a different age child's collective*

#### **Зотова И.В. Формирование речевого общения в разновозрастном детском коллективе в современных дошкольных учебных заведениях**

**Аннотация.** В статье раскрыта специфика речевого общения дошкольников в разновозрастном детском коллективе, описана экспериментальная модель формирования речевого общения дошкольников в разновозрастном детском коллективе с этапами, обозначены тенденции и выделены последовательные стадии формирования речевого общения, раскрыты педагогические условия сформированности речевого общения дошкольников в разновозрастном детском коллективе. Описаны структурные компоненты речевого общения, дана характеристика общих уровней сформированности речевого общения. Раскрыта сущность понятий «речевое общение», «разновозрастная группа», «детский коллектив», «речевое общение детей в разновозрастном детском коллективе». Представлена модель и экспериментальная методика организации формирования речевого общения детей в разновозрастном детском коллективе.

**Ключевые слова:** *речевое общение детей в разновозрастном детском коллективе, уровни сформированности речевого общения дошкольников, модель формирования речевого общения детей в разновозрастном детском коллективе*